

פתרון הבחינה

היסטוריה

קיץ תשפ"ב, 2022, שאלון: 22261

מוגש ע"י מורים להיסטוריה בבית הספר לבגרות של יואל גבע

הערות:

1. התשובות המוצגות כאן הן בגדר הצעה לפתרון השאלון.
2. תיתכנה תשובות נוספות, שאינן מוזכרות כאן, לחלק מהשאלות.
3. חלק מהתשובות הן בנקודות בלבד, על הנבחן לפרט את הדברים.

חלק א' – מלחמת העולם השנייה והשואה

פרק ראשון

הנבחנים נדרשו לענות על אחת מהשאלות 1-3

שאלה 1- מקור – מראשית המשטר הנאצי ועד נפילתו

סעיף א'

הערה חשובה: כל הדוגמאות למקורות נלקחו מתוך אביאלי- טביביאן, קציעה **מסעות בזמן- משלום למלחמה ולשואה**. מט"ח: ת"א, 2009.

צעדים שנקטו הנאצים בשנת 1933 אשר סייעו לבניית המשטר הנאצי:

צעדי חקיקה (ניתן לבחור כדוגמה את אחד מצעדי החקיקה):

1. **הצו להגנת העם והמדינה**: עם היבחרו ניצל היטלר את סעיף 48 בחוקה ופרסם סדרה של צווי חירום שנחתמו על ידי הנשיא. הצו להגנת העם והמדינה. שביטל למעשה את זכויות הפרט במדינה דמוקרטית: חופש הביטוי, חופש העיתונות וזכות האסיפה וההתאגדות. הוטלה צנזורה חמורה והוצאו צווי חיפוש והחרמה וניתנה לממשלה סמכות לשלוט ישירות על כל אחת ממדינות גרמניה. עונש מוות נקבע על בגידה במדינה, הצתה או חבלה. בעזרת הצו פגעו הנאצים בעיקר ביריביהם ממפלגות השמאל.
2. **חוק ההסמכה**: החוק שנחקק ברייכסטאג אחרי בחירות מרץ העניק לממשלה ובפועל להיטלר, את הסמכות לחוקק חוקים ללא אישור בית הנבחרים ובניגוד לחוקה- בנימוק ששעת החירום מחייבת ריכוז סמכויות. בפועל הביא החוק לאיחוד סמכויות החקיקה והביצוע, לנטרול החוקה ולחיסול הרייכסטאג. החוק הפך את גרמניה לדיקטטורה חוקית. חוק ההסמכה, שלכאורה נוצר באופן דמוקרטי, התקבל למעשה על ידי שימוש בכוח: בעת ההצבעה נכחו באולם אנשי ס"א וס"ס שעקבו אחר הצבעת הצירים. רבים מנציגי מפלגות השמאל היו במעצר, אחרים ירדו למחתרת ואלו שניסו להיכנס ולהצביע נעצרו בכניסה.

3. **תהליך ההאחדה ("גלייכשולטונג")**: כדי להשיג את אחדות המדינה והמפלגה ולבטל את קיומם של מוסדות אחרים במדינה, נקט היטלר במדיניות האחדה שהתבססה על העיקרון האידיאולוגי הנאצי של – **עם אחד, מדינה אחת ומנהיג אחד**. תהליך ההאחדה מצא את ביטויו בסדרה של חוקים ותקנות שנגעו לכל תחומי החיים של העם הגרמני- הכלכלה, הפוליטיקה, החינוך והחברה. לדוגמה:
- **החוק לשיקום שירות המדינה המקצועי (אפריל 1933)**- חייב את פקידי המדינה להוכיח נאמנות למפלגה הנאצית. החוק הביא לפיטוריהם של יהודים רבים והיה החוק הראשון שבו באה לידי ביטוי האנטישמיות הגזענית בחקיקה.
  - **החוק להגנת אחדות המפלגה והרייך (מאי 1933)**- הביא להוצאתן של כל המפלגות הפוליטיות מחוץ לחוק והפך את המפלגה הנאצית (מפלגת הפועלים הנאציונל-סוציאליסטית) למפלגה החוקית היחידה בגרמניה.
  - **החוק לאחדות המפלגה והמדינה (דצמבר 1933)**- קבע כי המדינה הגרמנית תנוהל על ידי המפלגה הנאצית והעומד בראשה- הפיהרר. החוק הביא לביטולה הרשמי של הדמוקרטיה מכיוון שהוא ביטל למעשה את תפקידה של הממשלה כגוף ביצועי נבחר. שימוש בטרור (יש להציג דוגמה אחת):
היינריך הימלר שעמד בראש הס.ס. קיבל את משרת שר הפנים ובכובעו זה השתלט כבר באפריל 1933 על מנגנוני הביטחון של המדינה (בראשם המשטרה החשאית הגסטפו) ובאמצעותם הטיל טרור על מתנגדי המשטר והמפלגה הנאצית במטרה לשתק את המערכת הפוליטית ולהפוך את השלטון בגרמניה לטוטליטארי.
דוגמאות מרכזיות לשימוש בטרור:
1. **הקמת מחנות ריכוז**: בכדי להרחיק מתוך החברה הגרמנית את כל מי שנחשד כמתנגד למשטר הנאצי, הוקם במרץ 1933 מחנה הריכוז הראשון- **דָּכָאוּ**- שליד העיר מינכן. אחריו הוקמו על פי אותו מודל מחנות הריכוז **בוֹכְנֹוֹלְד וְזֶכְסְנֶהָאוּן**. המטרה המוצהרת של מחנות אלו היתה "**לחנך את האסיר מחדש**". לצורך זה נשללו מן האסירים כל זכויותיהם כבני אדם. הם נענשו בעונשים גופניים קשים על כל מעשה של מה בכך. הרעבה, התעללות, השפלה, ואווירת אימה מתמדת נועדו לשבור את גופם ורוחם של האסירים.
2. **אלימות באוניברסיטאות- שריפת הספרים (10 במאי 1933 ואילך)**: הלכי הרוח הלאומניים ששררו באוניברסיטאות עוד לפני עליית הנאצים לשלטון הקלו על ההשתלטות של המפלגה והאידיאולוגיה עליהם. במהרה נוצרה אווירה של אלימות. סטודנטים לבשו את מדי המפלגה והצהרות פוליטיות נישאו בחדרי ההרצאות. רבים מאנשי הסגל האקדמי שלא השלימו עם האווירה האלימה ועם תכתיבי השלטון פוטרו ממשרותיהם.
משרד התעמולה פרסם "רשימות שחורות" של יצירות אסורות וב- 10 במאי 1933 ביוזמת איגוד הסטודנטים הגרמנים ובסיוע הרשויות הוצאו מן הספריות הציבוריות והאקדמיות ספרים שהופיעו ברשימות אלו- והועלו באש. הדבר התרחש בכיכר האופרה בברלין ובאוניברסיטאות נוספות ברחבי גרמניה. הספרים שהועלו באש לא היו רק ספרים של סופרים ומדענים יהודיים, אלא גם של סופרים גרמניים שהביעו עמדות, ליבראליות, סוציאליסטיות או הומניסטיות.
- שני קטעי המקור עוסקים בקשר שבין עליית הנאצים לשלטון לבין מצב הכלכלה והפרנסה. ההבדל נעוץ כמובן בדוברים:

בקטע הראשון הדובר הוא כתב של עיתון גרמני מקומי המהלל את תנופת הפיתוח בעירו ומשבח את היטלר על כך שהוא הוציא את העגלה מהבוץ, מספק עבודה ומאלץ את כולם להשתדל לעזור ביצירת מקומות עבודה. חשוב לציין כי אחד הגורמים המרכזיים לצמיחה בתמיכה במפלגה הנאצית היה המשבר הכלכלי שפרץ בגרמניה ב-1929 שאחד מסימניו היה אבטלה גואה.

הדובר השני הוא יהודי המתאר את החרדה לאיבוד משרתו האוניברסיטאית בפרט ולאיבוד פרנסת היהודים בכלל כתוצאה מחרם. במהלך שנת 1933 פוטרו מרבית עובדי המדינה היהודים בשל החוק לשיקום שירות המדינה המקצועי ועל רקע האלימות באוניברסיטאות.

לסיכום, בעוד הדובר הראשון רואה בהיטלר מושיע, הדובר השני רואה בו אסון לגרמניה וליהודים.

סעיף ב'

"הסדר החדש" נועד לחסל את העולם האירופי הישן - שהיה חלש ומזויף מכיוון שהתבסס על עקרון השוויון בין בני האדם - וליצור עולם חדש, מבחינה חברתית, מדינית וכלכלית המושתת על: עליונות הגזע הארי- מרכיב האידאולוגיה המצהיר כי הגזע הארי הוא הגזע המוביל את המין האנושי כמעצב הציוויליזציה (גזע יוצר תרבות), היבט המעניק לו את הזכות הטבעית להנהיג את המין האנושי. תורת הגזע - חלוקת המין האנושי לגזעים הקרובים לגזע הארי מבחינת התכונות הגזעיות למול גזעים נחותים שתפקידם הוא לשרת את הגזע העליון. חלוקה זו הביאה להבדלים ברמת הניצול כלפי עמי מדינות מערב אירופה שנכבשו על ידי הנאצים, לעומת ניצול ושעבוד עמוק שהיו מנת חלקם של עמי המזרח.

מרחב מחייה- הרעיון שלפיו על הגזע הארי לשגשג ולהתרבות על ידי השתלטות על מקורות קיום הנמצאים בידיים של גזעים אנושיים פרימיטיביים. על פי היטלר גרמניה נועדה להתפשט מזרחה עד לגבול אסיה, תוך כדי שיעבוד הגזעים האנושיים הנחותים ובראשם העמים הסלאביים.

אנטישמיות- האידאולוגיה הנאצית רואה ביהודים סכנה למין האנושי- מין שמטרתו להשתלט ולהרוס את התרבות היהודית. על כן במסגרת "הסדר החדש" אמורה אירופה להפוך "נקייה מיהודים". מחשבה זו הביאה את הנאצים להחיל את חוקי הגזע על כול מדינה שאותה כבשו.

דוגמאות למקורות המציגים את הכישלון לעצב את אירופה על פי רעיון "הסדר החדש":

נאום צ'רצ'יל לאחר כיבוש צרפת בידי גרמניה, יוני 1940 (ע' 183): לאחר כיבוש צרפת צ'רצ'יל מבטיח לאומה הבריטית כי בריטניה לעולם לא תיכנע ולעולם לא תפסיק ללחום עד למיגור השלטון הנאצי ושחרור אירופה- בפועל נכשל היטלר במאמציו לכבוש את האי הבריטי או להכניע את הצבא הבריטי על ידי כיבוש אפריקה.

ספינת דייגים דנית שהובילה יהודים לכיוון שבדיה הניטראלית (ע' 263): האומה הדנית התגייסה להציל את אזרחיה היהודים לאחר שבאוגוסט 1943 נוצרה סכנה שאולי הם יגורשו. מבצע הברחת היהודים בוצע בשיתוף פעולה עם אנשי המחתרת הדנית, פוליטיקאים ואנשי צבא, משטרת דנמרק וסטודנטים רבים.

שאלה 2- תגובות ופעולות לנוכח המדיניות הנאצית כלפי היהודים

סעיף א'

דבור'צקי טוען כי אין לראות באנשי היודנראט מנהיגים יהודיים שכן איש מאנשי הגטו לא ראה בהם מנהיגים כי אם אנשים שלא העזו להתנגד לנאצים מתוך חשש לחייהם ועל כן, לטענתו, הלכו והתדרדרו במדרון המוסר. ביסוד דבריו עומדת ביקורת על אנשי היודנראט אשר הסכימו לתווך ולבצע את הוראות הגרמנים שמהותם הייתה פגיעה ביהודים עם כיבוש פולין, במידה הולכת וגוברת עם הקמת הגטאות ובוודאי שעם יישום הפתרון הסופי. טענה נוספת הנגזרת מדבריו היא שהיודנרט לא נבחרו על ידי הציבור היהודי להנהיגו ולשרת את צרכיו אלא נבחרו על ידי הגרמנים למען צרכי השלטון הצורר ועל כן אין לראות בהם מנהיגים כי מאחוריהם לא היו מונהגים.

את הטענות הנגדיות ניתן לחלק לשני תחומים:

1. **"מנהיגים מדומים" או מנהיגים בעל כורכם:** רובם אולצו לבצע תפקיד זה. לרוב המינוי היה כרוך בטקס משפיל ואלים. כמו – כן, כל היודנראט ויושב הראש בפרט היו אחראים וערבים באופן אישי למימוש כל ההוראות שנתנו הנאצים. חברי יודנראט רבים שילמו בחייהם על מימוש לא מדויק של הוראות הגרמנים. לכן מהדור הראשון והשני של חברי היודנרט לא שרדו כמעט חברים, במיוחד לאחר שנאלצו חברי היודנראט להתמודד עם דילמות הפתרון הסופי. לדוגמה אדם צירניאקוב ראש היודנראט בגטו ורשה, התאבד לאחר שגילה את כוונת הגרמנים לחסל את הגטו באקציה גדולה. ארתור רוזנצוויג, ראש היודנראט של גטו קרקוב נשלח להשמדה עם משפחתו לאחר שניסה לקצץ ברשימות המגורשים באקציה הראשונה.
  2. פעולה במציאות של חוסר וודאות: השואה הינה אירוע היסטורי חסר תקדים ועל כן מרבית היהודים ובכלל זה, ראשי היודנראט לא האמינו כי חלק ניכר מיהדות אירופה תושמד באופן טוטלי ושיטתי על ידי הצורר הנאצי. מבחינת היודנראט ההליך ההיסטורי היהודי היה הדרגתי ובלתי צפוי. לכן יש חשיבות מכרעת להבנת הפעולות הרבות שהן ביצעו, טרם הכניסה לגטו ואפילו בתקופת הפתרון הסופי בכדי להציל, לפחות חלק מהיהודים. לדוגמה:
    - **עבודה כהצלה:** הקמת סדנאות עבודה שיצרו עבור הגרמנים בתוך הגטאות וניסיונות להוציא כמה שיותר יהודים לעבודת כפייה במפעלים חיצוניים מתוך מחשבה שהגרמנים לא יחסלו עובדים החיוניים לכלכלה המלחמתית ומתוך מחשבה שהצגת היהודים כיצרנים תדחוק את הדימוי שנתנו הנאצים ליהודים כפרזיטים.
    - **המאבק ללחם:** היודנראט ניהל את כניסת המזון לגטו תחת פיקוח אדוק של הגרמנים. במרבית הגטאות הנהיג היודנראט שיטת קיצוב שתבטיח חלוקה הוגנת של המזון המועט. מזון נוסף נקנה על ידי כספים שאסף היודנראט ותרומות שניתנו על ידי ארגון הגיוינט ועל ידי ארגון "העזרה העצמית היהודית".
    - **טיפול בנושאי בריאות:** מאותם מקורות מימון הפעילו אנשי היודנראט שירותי רפואה במרבית הגטאות בניסיון להתמודד עם המחלות הרבות שהולידו תנאי הקיום בגטו. בלודז' לדוגמה פעלו בשנים 1941-2 חמישה בתי חולים ומרפאות.
- לסיכום ניתן לקבוע כי אם לא היו עומדים בראש היודנראט, לפחות בדור הראשון והשני (וברוב המקרים) אנשים הגונים, היה מצבה של הקהילה היהודית בגטו גרוע הרבה יותר.

סעיף ב'

דפוסי ההתנהגות של האוכלוסייה המקומית בארצות הכיבוש הנאצי כלפי היהודים בזמן ביצוע "הפתרון הסופי":

1. **משתפי פעולה עם הנאצים**: משתפי פעולה עם השלטון הנאצי פעלו בכל אחת מהארצות הכבושות והגרורות. הם הלשינו על יהודים ועל אזרחים שסייעו להם. הסגירו אותם ולעיתים אף לקחו חלק פעיל ברצח. מניעים:

- מניעים אידאולוגיים אנטישמיים ו/או אנטי-קומוניסטיים.
- נימוקים פרגמטיים: גולת רכוש היהודים, טובות הנאה על הלשנה.
- נימוקים של בטחון אישי: במיוחד במזרח עודדו הנאצים הלשנה והענישו יחידים ומשפחות שסייעו ליהודים או שהסתירו מידע על סיוע ליהודים.

2. **הרוב הדומם - העומדים מהצד**: רוב האוכלוסייה הייתה עסוקה בעצמה, עשתה הכול כדי לשרוד בתקופת המלחמה וחיה לצידה של תופעות רדיפת והשמדת היהודים (לדוגמה- כאשר גטו ורשה עלה בלהבות, פעל כמה מאות מטרים ממנו, קרקס בפארק שעשועים, וילדים פולניים ואימהותיהם באו לבלות בו). מניעים לעמידה מהצד:

- **ראיית סבל היהודים כסבל שנבע ממצביאות המלחמה**: המלחמה הביאה לסבל והרס לכלל האוכלוסייה באזורי הכיבוש. מעטים הבינו בתוך מציאות נוראה זאת כי גורלם השונה של היהודים הוא "הפתרון הסופי". גם בשל מערך הסוואה והטעייה שהפעילו הנאצים, במטרה להסתיר מכמה שיותר מקומיים את הגורל הצפוי ליהודים.

- **מאמצי ההישרדות של האוכלוסייה המקומית**: התושבים בארצות הכיבוש חוו סבל אישי רב, מצוקה וקשיי קיום שנגרמו על ידי הכיבוש הגרמני. הם היו שקועים בגורלם ובמצוקתם והיה קשה להם לראות את מצוקת היהודים ולעזור להם.

- **הפחד מפני ענישה**: בפולין היה עונש מוות לכל מי שעזר להסתיר יהודים. במדינות אחרות הענישה היתה חמורה מעט פחות, אולם הפחד מפני הלשנה ועונש הרתיע רבים מלעזור ליהודים.

3. **הצלה וסיוע בהצלת יהודים**: אלו שהסתכנו ועשו ככל שיכלו כדי לעזור ולסייע ליהודים שהיו במצוקה בשלבים הראשונים של המלחמה ולהציל יהודים ממוות בשלב ההשמדה. המניעים הטיפוסיים לכך היו:

- יחסי שכנות טובים בינם לבין היהודים טרם המלחמה.
  - מחאה נגד הנאצים.
  - מניעים הומניטאריים של עזרה לאדם בצרה.
  - שליחות דתית, שמירה על ערכי המוסר והאנושיות.
- רוב המצילים לא פעלו מתוך החלטה מוקדמת, אלא נאלצו לקבל את החלטה כאשר עמדו מולם היהודים הנרדפים וביקשו עזרה והם נרתמו להצלה מתוך סיכון אישי לחייהם, על אף שלא היו מוכנים נפשית, ובוודאי שלא כלכלית.
- דוגמאות לדפוסי פעולה:

- משתפי פעולה עם הנאצים: בעמ' 261 בספר הלימוד ישנה תמונה המראה בזיזת רכוש של יהודים בעיירה פולנית, קרוב לוודאי לאחר גירוש היהודים לגטו. ניתן להבחין בכמות ובאיכות הרהיטים שנלקחו.
- הרוב הדומם: בעמ' 262 מוצגת תמונה של גילוח יהודי בורשה, על ידי חיילים גרמנים, כמה שבועות לאחר הכיבוש. מסביב לחיילים עומדת אוכלוסייה פולנית שוחקת למראה ההשפלה. איש מהם לא ניגש לסייע לשכנם.
- סיוע ליהודים: בעמ' 273 ישנה תעודה מזויפת המעידה על הטבלה לנצרות של עמנואל רסין, שהיה חבר במחתרת הצרפתית ושרד בזכות התעודה שזויפה עבורו בסיוע הכנסייה.

שאלה 3- מדיניות הנאצים כלפי היהודים בארצות הכיבוש

סעיף א'

סיבות להחרפה במדיניות כלפי היהודים:

- עם כיבוש פולין נוספו כשני מיליון יהודים לשליטתם של הנאצים (לא כולל יהודים שגרו בתחומי הכיבוש של ברה"מ). השליטה במספר גדול כל כך של יהודים הניע אותם לחפש פתרונות אחרים מהפתרונות שנקטו בשש השנים שחלפו מאז תפיסת השלטון בגרמניה. יש לזכור כי מצב המלחמה לא אפשר גירוש של היהודים מחוץ לגבולות פולין. גם התוכניות ליצירת שמורות יהודים, כדוגמת תוכנית לובלין ותוכנית מדגסקר, לא היו פרקטיות.
- הפלישה לפולין הביאה לידי תפנית מנטלית אצל הגרמנים והיא התבטאה, בין השאר, בשחרור מעכבות מוסריות וחוקיות בהתנהגות כלפי מי שהנאצים הגדירו כאויבי הרייך. המלחמה צמצמה את הצורך בהתחשבות בדעת הקהל העולמית ובכך סללה את הדרך לברבריזציה של שיטות הפעולה- הן בהיקפן והן בעוצמתן.
- באזורי הכיבוש בפולין פגשו הגרמנים גם ביהודים שהתאימו לתדמית הסטראוטיפית של היהודי כפי שצויר באידאולוגיה הנאצית. מפגש זה עורר את דמיונם של חיילים גרמניים ועודד אותם ליזום פגיעות ביהודים עוד לפני שהיו הנחיות ברורות לכך.
- היחס האכזרי לפולנים: במהלך הכיבוש נרצחו עשרות אלפי פולנים ואחרים סבלו משעבוד כלכלי, טרנספר ופגיעה עמוקה בתרבות ובחינוך. היחס האכזרי לפולנים הכתיב יחס אכזרי עוד יותר כלפי היהודים, בכדי לעצב את האוכלוסייה ברוח הפרדה הגזעית. דוגמאות ליחס ליהודי פולין בחודשים הראשונים:
- בעמ' 191 מוצגת תמונה של התעללות ביהודי לובש טלית בלוקוב שפולין, על ידי חיילים גרמנים, כמה שבועות לאחר הכיבוש. אירועים כדוגמת זה התרחשו בכל רחבי פולין, כאשר במוקד ההשפלה היו יהודים אורתודוקסים.
- בעמ' 192 ישנה עדות של תושב ארץ ישראל שחזר מפולין במרץ 1940. בעדות הוא מספר על חטיפת יהודים לצורך עבודות כפייה בורשה, תוך עינויים סדיסטיים. ואף תשלום לפרחחים פולנים כדי שיכו יהודים ברחוב.
- בעמוד 191 יש צילום של קרון רכבת ועליו שלט "השימוש ליהודים אסור" זוהי דוגמה אחרת מתוך שורה של הנחיות שמטרתם היתה לבצע הפרדה גזעית בין סלאבים לפולנים, על פי חוקי הגזע של נירנברג.

סעיף ב'

- טענות הרואות בהיסטוריה של יהודי צפון אפריקה בזמן המלחמה חלק משואת העם היהודי :
1. בקטע המקור ישנן עדויות לפעולות שעשו הגרמנים המזכירות פעולות שנעשו למול יהודי מזרח אירופה :
    - חטיפה לעבודות כפייה : המספר מתאר עבודה פיזית קשה שנכפתה על קבוצת העובדים, על ידי מכות, מבוקר ועד ליל, ללא הפסקה וללא כלים מתאימים (שפכטל אינו מיועד לחפירת בורות).
    - תנאי מחייה קשים : המספר מתאר רעב שחייב אותו לאכול קליפות של תפוזים וארוחה אחת ביום המבוססת על מרק. לצד תנאים היגייניים איומים שגרמו להופעת כינים.
  2. בקטע המקור ישנה עדות לכוונת היהודים להשמיד גם את יהודי תוניס. החייל הגרמני מתאר בפני המספר את הרצח בבורות שבו נטל חלק ומבטיח לו כי יהודי תוניס ילקחו לאירופה וגורלם יהיה דומה.
- ועידת ואנזה שהתכנסה בברלין ב- 20 בינואר 1942 נועדה להבהיר לכל רשויות השלטון בגרמניה כי על כל גורמי הממשל (בגרמניה ובמדינות הכבושות) להיערך לחיסול של כול יהדות אירופה. לצורך הכנת הועידה הכין הס.ס. טבלה המפרטת את מספר היהודים בכל מדינות אירופה, כולל כאלו שלא היו תחת שלטון גרמני. בשורה המתייחסת לצרפת של וישי כתובים 700,000 יהודים. מרבית החוקרים מעריכים כי המספר מתייחס גם ליהודים שהיו תחת שלטון צרפת במרוקו, תוניס ואלג'יר. עם הערכה זו נכונה, תכננו הנאצים בסופו של דבר לרצוח במחנות ההשמדה גם את יהודי צפון אפריקה.

חלק ב

פרק שני – לאומיות וציונות

הנבחרים נדרשו לענות על אחת מהשאלות 4-6

שאלה 4 - מקור – התנועות הלאומיות – גורמים לצמיחתן וגורמים שעיכבו את פעולתן

סעיף א'

שניים מן הגורמים לצמיחת התנועות הלאומיות באירופה :

גורם ראשון - המהפכה הצרפתית. ציטוט : "אנו מזדהים עם המהפכה הגדולה".

גורם שני - כיבושי נפוליאון. ציטוט : "ועם התקופה הנפולאונית".

שני גורמים שעיכבו :

גורם ראשון (על פי הקטע) – **אופי השלטון** – במדינות בהן היה שלטון של מלכים ונסיכים התעכב המאבק הלאומי מאחר והמלכים רצו לשמור על המצב הקיים כלומר להמשיך למלוך ולא לוותר על הכתר עבור התנועות הלאומיות השונות. ציטוט : "אך לאחר מכן זנח את העיקרון הזה כדי...לשים כתר על ראשו".

גורמים נוספים (שלא על פי הקטע) :

היקף המודרניזציה בתחומים שונים - ככל שהמודרניזציה התקדמה יותר כך לתנועה הלאומית הייתה אפשרות לצרף אליה יותר תומכים. שתי דוגמאות לפיתוח טכנולוגי: העיתונות והרכבת. הן סייעו להפיץ את רעיונות ופעילות התנועה הלאומית בצורה מהירה יותר.

לעומת זאת, במדינות בהן המודרניזציה הגיעה מאוחר יותר או בהיקפים קטנים יותר התעכבה הפעילות של התנועה הלאומית.

כוחה של הכנסייה – הכנסייה היא גורם שמרני שהיה בעל מעמד וכוח. בכנסייה חששו שמא הלאומיות תחליש אותם, לכן, במדינות בהן כוחה של הכנסייה היה חזק התעכבה פעילות התנועה הלאומית ובמדינות בהן היה חלש כוחה של הכנסייה פעילות התנועה הלאומית הייתה מהירה יותר.

מידת הפיצול החברתי והמדיני – במדינה בה היה פיצול חברתי ומדיני היה עיכוב במאבק הלאומי. לדוגמא: איטליה וגרמניה.

סעיף ב'

גורם ייחודי:

אכזבה מהאמנציפציה - האמנציפציה היא שוויון זכויות אזרחי.

הסבר -

עד המאה ה-19 היהודים באירופה הופלו לרעה בתחומים שונים: הם נדרשו לשלם מיסים מיוחדים, הוגבלו מקצועות הפרנסה שלהם, נאסר עליהם למלא משרות ציבוריות ואקדמיות (כלומר יהודי לא היה יכול להיות מרצה באוניברסיטה) וברוב המדינות הם סבלו משנאה והשפלה.

אולם, בסוף המאה ה-18 ובתחילת המאה ה-19 חל שינוי. השינוי הגיע מצרפת, שם התרחשה המהפכה הצרפתית. מהפכה זו, שהתרחשה בשנת 1789, דגלה בשוויון בין בני האדם.

לכן, במדינות אירופה השונות הפכו היהודים לשווים.

היהודים החלו לקבל אמנציפציה כלומר שוויון זכויות במדינות מערב ומרכז אירופה: צרפת הייתה המדינה האירופית הראשונה שהעניקה ליהודים שוויון זכויות אזרחי (1791) ובעקבותיה נתנו הולנד (1796), אנגליה (1858), הקיסרות האוסטרו-הונגרית (1867), איטליה לאחר איחודה (1870) וגרמניה לאחר איחודה (1871). עם קבלת האמנציפציה, היהודים הפכו להיות אזרחים שווים בזכויותיהם לאוכלוסייה הלא יהודית. האמנציפציה איפשרה ליהודים להשתלב בכל תחומי החיים במדינות בהן הן חיו וזאת מכיוון שהם הפכו להיות תושבים שווי זכויות על פי החוק.

אולם, לחברה האירופית היה קשה לקבל את השינוי במעמדם של היהודים. היה להם קשה לקבל את העובדה שהיהודים לומדים איתם באוניברסיטה ומתחרים בהם על מקום עבודה. **החברה האירופית המשיכה לראות ביהודים זרים, שונים ואף נחותים מהם וחלק מהיהודים המשיכו להיות מופלים לרעה.**

כיצד הביאה האכזבה מכישלון האמנציפציה לצמיחת הציונות?

מיעוט של משכילים יהודים הגיע למסקנה, שאם אחרי האמנציפציה, שהיא תהליך כל כך חשוב ומשמעותי, החברה הנוצרית עדין אינה יכולה להשלים עם השוויון האזרחי של היהודים, הרי ששום פתרון אחר כבר לא יועיל להם. רק הקמת מדינה ליהודים בארץ ישראל תביא לפתרון אמיתי לבעיית היהודים באירופה.

גורם ייחודי נוסף:

האנטישמיות

את המונח אנטישמיות טבע בשנת 1879 עיתונאי גרמני בשם וילהלם מאר.

האנטישמיות פירושה: שנאת יהודים. שנאת יהודים הייתה קיימת תמיד. בעבר, זאת הייתה שנאה על רקע דתי כלומר הנוצרים שנאו את היהודים כי הייתה להם דת שונה. במאה ה-19 צמחה האנטישמיות המודרנית. הייתה זו אנטישמיות על רקע חברתי- כלכלי-פוליטי ולאומי. הכוונה היא שעמי אירופה שנאו את היהודים בגלל שהם תפסו להם את מקומות העבודה, כיהנו במשרות בכירות בממשלות השונות ובנוסף רגש הלאומיות שהציף את אירופה הבדיל את היהודים מהעמים בתוכם הם חיו. שיאה של האנטישמיות המודרנית הייתה האנטישמיות הגזענית, שראתה ביהודים גזע שונה, נחות ומסוכן לחברה. המשמעות היא, שלא ניתן לשנות את תכונותיהם השליליות של היהודים, כי גזע, בניגוד לדת, לא ניתן לשינוי.

הגורמים לאנטישמית המודרנית:

א – **האמנציפציה** – בעקבות תהליך קבלת האמנציפציה, יהודים השתלבו בכלכלה, בחינוך, במדע, בפוליטיקה – והצליחו. דבר זה עורר קנאה בקרב האירופים, שהרגישו שהיהודים ה"זרים" מצליחים על חשבונם.

ב – **הלאומיות** – על רקע ההתעוררות הלאומית שהתרחשה בעמי אירופה, היהודים נתפסו כעם נפרד, עם זר עם מאפיינים משלו, שאינו שייך לעמי אירופה ונבדל מהם.

ג – **תורת הגזע** – במהלך המאה ה-19, התפתחה באירופה תורת הגזע. מאמיניה טענו שבחברה האנושית קיימים גזעים שונים עם תכונות שונות, והיהודים נתפסו כגזע נחות אך מסוכן. אותם אנשים השתמשו גם במונח **דרוויניזם חברתי** שגרס כי מתנהלת מלחמת הקיום בין הגזע הארי גרמני לגזע היהודי בעל התכונות השליליות.

כיצד הביאה האנטישמיות לצמיחת הציונות?

בעקבות התגברות האנטישמיות באירופה, חלק מהיהודים הגיעו למסקנה שצריך לעזוב את אירופה ולהקים מדינה ליהודים בארץ ישראל.

שני גורמים שעיצבו את פעילות התנועה הציונית בראשית דרכה:

ריחוק גיאוגרפי – היהודים היו מפוזרים במדינות שונות והם לא היו מרוכזים בטריטוריה אחת.

הבדלי שפה – לא הייתה שפה אחידה. כל יהודי דיבר בשפה אחרת מהמדינה שממנה הוא הגיע.

שאלה 5- השינויים שחוללו התנועות הלאומיות באירופה והתנועה הציונית בארץ ישראל

סעיף א'

שינויים חברתיים:

חיזוק מסגרות השתייכות ויצירת מוקדי זהות חדשים לבני האדם (שינוי חברתי)

- הלאומיות יצרה מוקד השתייכות חדש לבני האדם והוא השתייכות הלאומית – שייכות ללאום שיש לו מוצא, שפה, תרבות משותפת ועוד. במקביל חלה ירידה בכוחה של הדת הנוצרית שהיא הדת הנפוצה באירופה.
- במדינות שונות קמו בתי ספר ממלכתיים שטיפחו תודעה לאומית כלומר תחושת שייכות לאומית. בבתי הספר לימדו בשפה אחת, שמאחדת את העם ומייחדת אותו מעמים אחרים.
- התנועות הלאומיות שקדו על טיפוח התודעה הלאומית הן במהלך המאבק הלאומי והן לאחר סיום המאבק.

•

שינויים במפה המדינית

- הלאומיות הביאה לשינויים בחלק ממדינות אירופה. מדינות התפרקו ומדינות אחרות נוצרו:
- איטליה וגרמניה עברו, כל אחת בנפרד, מנסיכויות קטנות ולא מאוחדות למדינה לאומית אחת.
  - יוון השתחררה משליטת האימפריה העות'מנית והפכה למדינה עצמאית.
  - אימפריות גדולות כמו האימפריה האוסטרו-הונגרית והאימפריה העות'מנית קרסו ובאזורים שהיו תחת שליטתן הוקמו 9 מדינות לאום. דוגמאות: אוסטריה, הונגריה ופולין.

סעיף ב'

ארגון השמירה "השומר" (1909)

ארגון "השומר" הוקם בשנת 1909 והוא התבסס על אנשי ארגון "בר גיורא". למועמדים ל"השומר" נערכו מבחני מיון וקבלה והם חויבו להוכיח אומץ לב, דבקות במטרה, יושר ומשמעת עצמית, להכיר מקרוב את מנהגי השכנים הערבים, הבדווים והצירקסים ולכבדם. בתלבושתם דמו אנשי "השומר" לשומרים ערביים: הם לבשו את התלבושת המסורתית של הערבים וכיסו ראשם בכפיות. הם אף למדו לרכוב על סוסים, והתבלטו בהישגיהם במרוצי סוסים. ארגון "השומר" קיבל עליו את השמירה – תחילה בגליל ואחר כך במושבות הוותיקות כמו ראשון לציון, רחובות וחדרה. כל חבר בארגון התחייב להקדיש לפחות שנה לעבודה חקלאית, ובכך ראה "השומר" עוד ביטוי לקשר בין "כיבוש השמירה" (שמירה עברית כלומר שמירה של יהודים) ל – "כיבוש העבודה" עבודה עברית כלומר עבודה של יהודים בשדות החקלאיים.

חשיבותו של ארגון "השומר"

ארגון "השומר" מנה אמנם רק כמה עשרות חברים אבל הוא חיזק את תחושת הביטחון של היישוב היהודי והוכיח שהיהודים יכולים להגן על עצמם. ארגון "השומר" הצליח גם לשנות את הדימוי של היהודים – מיהודים נרדפים ליהודים חדשים כלומר יהודים שהם עובדי אדמה יצרניים ולוחמים נושאי נשק האחראים לביטחונם.

הקבוצה

צורת התיישבות חקלאית שהוקמה בימי העלייה השנייה. במהלך העלייה הזו הוקמו מספר קבוצות. שמות ידועים: קבוצת דגניה (הוקמה בשנת 1909), קבוצת כינרת (הוקמה בשנת 1913) וקבוצת גן שמואל (הוקמה בשנת 1913).

המאפיינים של הקבוצה

- 1 – הקבוצה היא צורת התיישבות חקלאית שיתופית שוויונית שהוקמה על אדמת לאום. קרקעות הלאום נרכשו על ידי מוסדות התנועה הציונית כמו קרן קיימת לישראל.
- 2 – חברי הקבוצה דגלו ברעיון הסוציאליזם, הם חיו חיי שיתוף ושוויון. החיים בקבוצה נוהלו במשותף. העבודה בקבוצה חולקה בין חברי הקבוצה באופן שווה לפי היכולת של חברי הקבוצה. הרווחים מהעבודה נאספו לקופה משותפת, היה שיתוף מלא ברכוש ובנוסף חברי הקבוצה קיבלו החלטות במשותף.
- 3 – בקבוצה נאסרה עבודה שכירה של פועלים מבחוץ. חברי הקבוצה ביצעו בעצמם את כל העבודות.. ההשקפה של הפועלים בעלייה השנייה הייתה מנוגדת להשקפה של האיכרים, אנשי העלייה הראשונה.

אנשי העלייה הראשונה העדיפו להעסיק במושבות שלהם פועלים ערביים כי רק הם (הערבים) ידעו לעבוד עבודת אדמה, הם היו רגילים לאקלים בארץ ובנוסף היה זול להעסיק אותם. לעומתם, אנשי העלייה השנייה נאבקו למען עבודה עברית, כי זאת הייתה מבחינתם המשמעות של הציונות – לעבוד בעצמם את אדמת הארץ. הם הקפידו על הדמות של היהודי החדש – היצרני שעובד עבודת כפיים וזאת בשונה מהיהודי בגולה.

שאלה 6- התנועות הלאומיות – מטרות ודרכי פעולה

סעיף א'

בחרתי באיטליה.

לתנועה הלאומית האיטלקית היו מספר מטרות:

מטרה ראשונה – מאבק לשחרור משלטון זר.

מטרה שנייה – איחוד יחידות פוליטיות נפרדות והקמת מדינת לאום ריבונית (עצמאית).

מטרה שלישית – יצירת אחידות פנימית במדינה כמו שפה משותפת, המנון ועוד.

דרכי פעולה

שלב ראשון – **שלב ההיערכות – הקמתן של אגודות מהפכניות** - לאחר קונגרס וינה, שנערך בשנת 1815, החלו לקום באיטליה אגודות שפעלו בסתר. לאגודות הסתר חברו אנשי האינטלגנציה, סטודנטים ובני המעמד הבינוני שהושפעו מרעיונות המהפכה הצרפתית. אחת מהאגודות היא אגודת הקרבונרי. אגודה זו ערכה פעולות טרור ואף יזמה מרד בנאפולי בשנת 1820. אחד החברים באגודה זו היה ג'וזפה מציני. פעילותו החלה להתבלט יתר על המידה ועל כן הוא נאלץ לצאת לגלות של מספר שנים מארצו.

שלב שני – **שלב ההרחבה - הקמתה של "איטליה הצעירה"** – בשנת 1831 חזר מציני לאיטליה והקים שם תנועה שנקראת איטליה הצעירה. תנועה זו שאפה לאחד את איטליה וליצור רפובליקה בעלת חוקה שבה יובטחו חירות ושוויון זכויות לכל האזרחים. תנועה זו הצליחה לגייס לשורותיה המוני אדם. לצידו של מציני פעל הלוחם והמפקד ג'וזפה גריבלדי וכן ראש הממשלה של אחת הממלכות (ממלכת סרדיניה) ששמו קאמיל קאבור.

שלב שלישי – **מאבק עממי** – "אביב העמים" – בשנת 1848 פרצו באירופה מרידות והפיכות בכמה מדינות. מרידות אלו קיבלו את הכינוי "אביב העמים". גם בשטחי איטליה פרצו מרידות כאלו בעיקר נגד המלכים והדוכסים ששלטו באותה עת באיטליה. מרידות אלו לא הצליחו. המשך שלב שלישי – **מאבק מדיני - צבאי - שיתופי פעולה** – לאחר כישלון "אביב העמים" הבין קאבור, ראש ממשלת סרדיניה, שאין סיכוי להפיכה ולמרד כנגד השולטים באיטליה מבלי עזרה מבחוץ, לכן, הוא פנה לצרפת ושכנע אותה שתעזור לכבוש את שטחי צפון איטליה הנמצאים תחת שליטת אוסטריה, וכך היה.

במקביל, כבש צבא בפיקודו של גריבלדי את דרום איטליה ולאחר הכיבוש מסר גריבלדי את אזור דרום איטליה לידי קאבור שלמעשה איחד בין שני האזורים (צפון ודרום איטליה) ויצר את איטליה המאוחדת.

תהליך האיחוד הושלם לאחר שוונציה ורומא צורפו לאיטליה בשנת 1870.

שלב רביעי – **לאחר הקמת איטליה** – גם לאחר האיחוד לא חשו עצמם תושבי איטליה כאומה אחת. תושבי צפון איטליה לא הרגישו שייכים לתושבי דרום איטליה ולהיפך. הדרך לאחד בין כולם הייתה יצירת מערכת חינוך אחת בבתי הספר הממלכתיים.

סעיף ב'

אחת המטרות של התנועה הציונית – להקים מדינה בארץ ישראל. דרך פעולה – לגייס כספים, לעודד עליה, ליזום מפגשים עם מדינות חשובות כמו הרצל שנפגש עם בריטניה וגרמניה, ועוד.

סעיף ג'

הצהרת בלפור נחלקת לשני חלקים :

החלק הראשון – בריטניה מביעה תמיכה בהקמה של בית לאומי לעם היהודי בארץ ישראל. החלק השני – בריטניה מציבה שני תנאים להקמת הבית הלאומי היהודי : תנאי ראשון - שלא ייפגעו הזכויות האזרחיות והדתיות של העדות הלא יהודיות בארץ ישראל – ערבים, דרוזים, צ'רקסים ועוד.

תנאי שני - שלא ייפגעו הזכויות והמעמד המשפטי של היהודים שרוצים להמשיך לחיות בגולה. את התנאי הראשון הוסיפה בריטניה כדי להרגיע את הערבים, שחששו שהקמת הבית הלאומי היהודי תפגע

בזכויותיהם.

את התנאי השני הוסיפה בריטניה כדי להרגיע את היהודים המשתלבים (מילה יפה למתבוללים) בבריטניה

שחששו שהקמת הבית הלאומי היהודי תפגע במעמדם (באמנסיפציה שלהם).

קידום המטרות:

ההצהרה התקבלה בשמחה ובהתלהבות רבה. ההצהרה נתפסה כהישג מדיני של התנועה הציונית. התנועה הציונית ראתה זאת כצ'ארטר – אישור להתיישבות בארץ ישראל ואת ההכרה בזכות ההיסטורית של העם היהודי על ארץ ישראל ובזכות קיומו להקמת בית לאומי. בעקבות ההצהרה החלו להגיע צעירים לארץ ישראל, וזו תחילתה של העלייה השלישית.

פרק שלישי – המאבק על הקמת מדינת ישראל

הנבחרים נדרשו לענות על אחת מהשאלות

שאלה 8- מהחלטת האו"ם בכ"ט בנובמבר ועד להכרזה על הקמת המדינה

סעיף א'

החלטת האו"ם

1. סיום המנדט הבריטי - יש לסיים בהקדם את המנדט הבריטי על ארץ ישראל, ולהעביר את השלטון לידי התושבים המקומיים (היהודים והערביים).
2. תוכנית החלוקה - יש צורך לחלק את ארץ ישראל לשתי מדינות : מדינה ליהודים שתכלול 55% משטח ארץ-ישראל ומדינה לערבים שתכלול 45% משטח ארץ-ישראל. חברי הוועדה קבעו את שטחי המדינה העתידית על פי שני שיקולים : שיקול דמוגרפי - באזור שבו יש רוב יהודי כמו מישור החוף תוקם מדינה

יהודית ובאזור שבו יש רוב ערבי כמו הרי השומרון תוקם מדינה ערבית. שיקול כלכלי - לשתי המדינות יהיה מוצא אל הים כדי להקים נמל, לפתח אזורי תיירות, ועוד.

3. ירושלים תהיה בינלאומית – העיר ירושלים לא תהיה שייכת ליהודים או לערבים אלא תהפוך להיות שטח בינלאומי בפיקוח האו"ם.

שלושה גורמים:

- 1 – פעילות נמרצת של יהודי ארה"ב.
- 2 – פנייה לנציגי מדינות שונות כמו ליבריה והפיליפינים כדי שיצביעו בעד.
- 3 – פעילות של חיים וייצמן לקידום העניין.

סעיף ב'

במנהלת העם התנהל דיון כי היו כאלו שתמכו בהקמה מיידית של המדינה והיו כאלו שרצו לדחות את ההקמה.

התומכים בהכרזה מיידית להקמת מדינה

- 1 – חשש מוואקום שלטוני – הבריטים אמורים לעזוב את הארץ ב- 15/05/1948 ואם לא תוקם מדינה עלול להיווצר וואקום (חלל) שלטוני, דבר שיכול להביא לאנרכיה.
- 2 – יתרון לערבים - שביתת הנשק תעניק יתרון גדול לערבים שיוכלו להמשיך ולהצטייד בנשק ע"י הברחתו ממדינות ערב לישראל, בעוד היהודים לא יוכלו להכניס את הנשק שכבר רכשו.
- 3 – שלטון ריבוני יאפשר גיוס חיילים – במידה ותקום מדינה תהיה אפשרות לגייס אזרחים לצבא ובכך תהיה הגדלה של הכוח היהודי הלוחם. בנוסף, שלטון ריבוני יוכל להטיל מיסים כדי לממן את הוצאות המלחמה.

המתנגדים להכרזה מיידית להקמת המדינה

- 1 – קושי פוליטי – בינלאומי – ארה"ב, המעצמה שאחרי מלחמת העולם השנייה הפכה לחזקה בעולם, הסתייגה מתמיכתה בהקמת מדינה ליהודים בארץ ישראל ותמכה ביוזמת הפשרה של האו"ם (שבו נדרשו שני הצדדים (היהודים והערבים) לא לעשות צעד חד צדדי). לכן, מוטב שלא להסתבך עם המעצמה הגדולה בעולם.
- 2 – קושי צבאי – היישוב היהודי היה נתון לסכנת פלישה מצד מדינות ערב בעקבות ההכרזה ואף מדינה לא תיחלץ לסייע ליהודים בזמן מלחמה במידה והיא תפרוץ.

שאלה 9- מלחמת העצמאות

סעיף א'

שלושה קשיים:

קושי ראשון - מספר הלוחמים היהודים היה נמוך יחסית למספר הלוחמים הערבים.

קושי שני - כמות כלי הנשק בקרב היהודים הייתה נמוכה יחסית למספרם אצל הערבים.

קושי שלישי - הערבים שלטו בערים המעורבות ובדרכים הראשיות דבר שהקשה על התנהלות תקינה של הכוחות היהודים. הכוחות היהודים פעלו בשיטת השיירות כדי להגיע ממקום למקום.

אירוע: שיירת ה- ל"ה. הלוחמים יצאו יחד כדי להגיע לגוש עציון אך נתגלו לפנות בוקר ובקרב מול הערבים מצאו את מותם. אירוע זה קשור בעיקר לקושי השלישי.

סעיף ב'

המטרות של מדינות ערב:

מטרה ראשונה – לעזור לערבים שחיים בארץ ישראל.

מטרה שנייה – לחסל את הרעיון הציוני.

מטרה שלישית – לכבוש שטחים ולהגדיל את שטח מדינתם.

החלטת האו"ם לא מומשה כי יום לאחר ההצבעה באו"ם החלה מלחמת העצמאות. בנוסף, ניתן לראות שבסיום מלחמת העצמאות הגליל הפך לשטח בשליטת ישראל כאשר על פי תוכנית החלוקה הוא היה אמור להיות בשטחה של המדינה הערבית. כמו כן, העיר ירושלים הייתה אמורה שטח בינלאומי אך בתום מלחמת העצמאות התברר שהיא שייכת לשתי מדינות: ישראל ששלטה על מערב ירושלים וירדן ששלטה על מזרח ירושלים.

פרק רביעי – סוגיות נבחרות בתולדות מדינת ישראל

הנבחרים נדרשו לענות על אחת מהשאלות

שאלה 11- מלחמת יום הכיפורים (1973)

סעיף א'

המטרות שהניעו את סוריה לצאת למלחמה:

1 – החזרת השטחים שנכבשו במלחמת ששת הימים – במלחמת ששת הימים (1967) כבשה ישראל שטחים נרחבים מידי מדינות ערב: את רמת הגולן מידי סוריה, את שטחי יהודה ושומרון (כולל מזרח ירושלים) מידי ממלכת ירדן ואת חצי האי סיני מידי מצרים. מדינות ערב, ובעיקר מצרים וסוריה, רצו לקבל חזרה את השטחים שישראל כבשה ולכן הן יצאו למלחמה.

2 – החזרת הכבוד ונקמה על התבוסה במלחמת ששת הימים – מלחמת ששת הימים (1967) הותירה את מצרים וסוריה המומות לנוכח תוצאותיה. תוצאות המלחמה היו משפילות ביותר עבור מדינות ערב. אנואר סאדאת, נשיא מצרים, הוביל למלחמה בישראל מתוך רצון להשיב למדינות ערב את כבודן הלאומי.

3 – כישלון (קיפאון) בתהליך מדיני – בשנים שלפני מלחמת יום הכיפורים יזם אנואר סאדאת, נשיא מצרים, מו"מ עם ישראל שיביא לנסיגת ישראל מתעלת סואץ ומחצי האי סיני ובתמורה ייחתם הסכם שלום בין מצרים לישראל. סאדאת, כנשיא צעיר וחדש (הוא עלה לשלטון בשנת 1970), ביקש לבסס את שלטונו במצרים ובעולם הערבי, באמצעות הישג מישראל. ישראל, בהנהגתם של ראש הממשלה גולדה מאיר ושר הביטחון משה דיין, לא האמינה לכוונותיו של סאדאת. היא גם בחרה להתעלם מהחדשנות והתעוזה במדיניותו וראתה בו מנהיג אפור וחלש מול קודמו בתפקיד נשיא מצרים, גאמל עבד אל נאצר (1918 – 1970). ישראל סירבה לסגת מהשטחים שכבשה במלחמת ששת הימים וראתה בהם מרכיב חיוני לביטחונה. משפט ידוע שנאמר באותה תקופה בידי משה דיין: "מוטב שארם א – שיח בלי שלום, מאשר שלום בלי שארם א – שיח".

בקטע מופיע בבירור המטרה השנייה והיא החזרת הכבוד. "גם אחינו במצרים לא אפשרו לאויב להפתיעם. צבא מצרים הגדול יצא להגן על כבודו, על כבודה של מצרים ועל כבוד האומה הערבית".

בקטע נרמז שאחת מן הסיבות שישראל הופתעה היא הקונספציה ושאננות הצבא הישראלי. ציטוט: "בשנים האחרונות פגע בישראל חטא היוהרה, ומנהיגיה מילאו את ראשיהם בגאוותנות".

סעיף ב'

ההשפעות של המלחמה על היחסים של ישראל עם שכנותיה וכן בתחום הכלכלי והחברתי:

מצרים וסוריה - העולם הערבי חש כי תוצאות מלחמת יום הכיפורים שיקמו את כבודן של מדינות ערב והעולם הערבי שנפגעו במלחמת ששת הימים. לראשונה מאז שנת 1948 חשו מדינות ערב כי הן לא הובסו במלחמה והן הצליחו להתמודד מול ישראל בצורה שווה.

בנוסף, העולם הערבי התפצל: המלחמה סללה את הדרך לביקורו של הנשיא סאדאת בישראל (1977) ושנתיים לאחר מכן להסכם שלום. מצד סוריה, הרי שמדינה זו סירבה לדון עם ישראל על הסכמי שלום והיא אף החלה לתמוך בפעילותם של אירגוני טרור כנגד ישראל שפעלו על אדמת לבנון.

השפעת המלחמה על ישראל מבחינה חברתית

1 – **האמון בממשלה התערער** – עד מלחמת יום הכיפורים הייתה תחושה בציבור שהממשלה עושה כל שביכולתה עבור המדינה. לאחר המלחמה חלה התערערות באמון באנשי ציבור, בצבא ובדרג הפוליטי. כמו-כן, בתחומים שונים כמו הטלוויזיה החלו להופיע תוכניות שהעבירו ביקורת בולטת על פעילות הממשלה. לדוגמא: תוכנית הסאטירה "ניקוי ראש".

2 – **צמיחת תנועות מחאה והגברת הקיטוב בעם** – בעקבות מלחמת יום הכיפורים החלו להופיע תנועות מחאה שדגלו בקו בולט: מצד הימין הפוליטי הופיעה "גוש אמונים" שדגלה בארץ ישראל השלמה ולעומתה הופיעה "שלום עכשיו" שהייתה תנועה א-פוליטית שדגלה בהחזרת שטחים הן לערביי ארץ ישראל והן למדינות ערב.

3 – **הקמת ועדת חקירה ממלכתית** – המחאה הציבורית בישראל שהחלה לאחר המלחמה הובילה להקמת ועדת חקירה ממלכתית – **ועדת אגרנט**. הועדה חקרה את מחדלי המלחמה ומסקנותיה הופנו כנגד הדרג הצבאי. הועדה מצאה כשל בתיפקודם של הרמטכ"ל (דוד "דודו" אלעזר), אלוף פיקוד דרום (שמואל גורדיש "גונן"), ראש אמ"ן (אלי זעירא) וסגנו אריה שלו. חלק מהם הודחו מצה"ל וחלק מהם התפטרו.

לגבי הדרג הפוליטי, הועדה לא מצאה כשל תפקודי בפעילותו של שר הביטחון, משה דיין, ובתפקודה של ראש הממשלה, גולדה מאיר.

השפעת המלחמה מבחינה כלכלית

ישראל חוותה משבר כלכלי קשה לאחר המלחמה, שבא לידי ביטוי בעלייה גבוהה של מחירי הנפט, אינפלציה (עליית מחירים) ומיתון במשק.

שאלה 12- תהליך הזה קולוניזציה וגורל היהודים בארצות האסלאם

סעיף א'

1 – התפתחות רעיון הלאומיות (גורם אידיאולוגי (רעיוני)) – הלאומיות הייתה תופעה מרכזית באירופה במאות ה-19 וה-20. משכילים, שגדלו בארצות הכבושות, רכשו השכלה מערבית באוניברסיטאות

בבריטניה ובצרפת וכך התוודעו לרעיון הלאומיות. בנוסף, התנאים הקשים תחת השלטון הקולוניאלי (הבריטי, הצרפתי והאיטלקי) הביאו לכך שהעמים החלו לשאוף לחירות ולהגדרה עצמית.

2 – משבר כלכלי לאחר מלחמת העולם השנייה (גורם כלכלי) – מלחמת העולם השנייה גרמה למדינות רבות הרס רב. מיליוני הרוגים ונזקים של מיליארדי דולרים אילצו את מדינות אירופה להשקיע את המשאבים שלהם לאחר המלחמה בשיקום המדינות עצמן ולכן הן לא יכלו לשאת בהוצאות הגבוהות שהיו כרוכות בשליטה במושבות. גם ארצות הברית, שסייעה לשיקומה הכלכלי של אירופה, דרשה מבריטניה ומצרפת לסיים את השלטון הקולוניאלי.

ההשפעה של התהליך על היהודים :

שינוי תרבותי – אחד הביטויים של הדה קולוניזציה היה התרחקות מהתרבות המערבית שהביאו עמן המדינות הקולוניאליות. היהודים מצאו עצמם בסביבה תרבותית אחרת. התרבות הערבית שהשתלטה בהדרגה על הוויית החיים בארצות השונות (שפה, לבוש מנהגים, תרבות שלטון).

התגברות השנאה ליהודים – היהודים זוהו, כאמור, כתומכי המשטר הקולוניאלי. התוצאה הייתה העמקת השנאה ליהודים והתגברות הפעילות נגדם.

סעיף ב'

צינונות וזיקה דתית והיסטורית לא"י :

הפעילות הציונית התקיימה במדינות שונות כבר מראשית המאה ה-20, והתגברה עם בואם של שליחים מא"י במהלך מלחמת העולם השנייה. עם תום המלחמה ובעקבות השואה התרחבה פעילות התנועה, כולל במדינות האסלאם, והודגשה ההגשמה – משמע העלייה לא"י והמאבק להקמת המדינה. לאלה יש להוסיף גם את הזיקה הדתית וההיסטורית העמוקה לא"י שאפיינה את יהודי ארצות המזרח ואת ההתלהבות שאחזה בהם עם קום המדינה.

'חיסול גלויות'

ממשלת ישראל נקטה במדיניות שכונתה 'חיסול גלויות' כלומר העלאת קהילות שלמות לישראל. הגורמים לכך היו התפישה לפיה מדינת ישראל היא מרכז העולם היהודי.

ההשפעה של חיסול גלויות

בעקבות חיסול גלויות עלו כמעט כל יהודי עיראק לארץ ישראל לאחר שהיא הוקמה.

שאלה 13 – עלייה וקליטה בשנות החמישים והשישים של המאה ה-20

סעיף א'

מדינות זו לא מומשה כי :

סגירת גבולות - חלק מהיהודים לא יכלו לעלות כי הגבולות היו סגורים כמו במדינות סמ"ל (סוריה, מצרים, לבנון).

עליה מבוקרת (סלקטיבית) – עלייה זו התבצעה ממדינות כמו טורקיה, איראן וצפון אפריקה (מרקו, טוניס). במקומות אלו לא נשקפה סכנה לגורל היהודים. העלייה התבצעה על פי מספר קריטריונים : גיל, בריאות, כושר עבודה ומספר הנפשות במשפחה. בארץ נשמעה ביקורת על סוג עלייה זה מאחר והיא נוגדת את מגילת העצמאות ואת חוק השבות. גם ראש הממשלה באותם ימים, דוד בן גוריון, התנגד לכך.

קושי כלכלי – בתחילת דרכה הייתה מדינת ישראל במצב כלכלי לא טוב ולכן לא כל היהודים יכלו לעלות.

סעיף ב'

כור היתוך הוא מושג שמתכוון לכך שכל עולה שמגיע לארץ צריך "לנטוש" את התרבות שאיתה הוא הגיע ולהתחבר לתרבות החדשה. מטרתה של מדיניות "כור ההיתוך" הייתה לייצור חברה הומוגנית אחת, "להתיך" יחד את כל המרכיבים התרבותיים השונים וליצור תרבות חדשה שאיננה זהה לשום תרבות קודמת. הכוונה הייתה ליצור ישראלי חדש, אנטי גלותי בדמות "הצבר" הלוחם והגיבור. בפועל, מדיניות "כור ההיתוך" לא הצליחה לגשר ולהפחית את המתח והניכור בין עולי אירופה לעולי מדינות האיסלאם. למעשה, בני עדות המזרח הם אלו שנאלצו לוותר על המסורת איתם הגיעו ולאמץ את אורחות החיים של עולי אירופה. דבר זה יצר משברים חברתיים רבים. נוצרה תחושה של עליונות תרבותית אחת על האחרת (מדרג תרבותי). אירועי ואדי סאליב והפנתרים השחורים מבטאים את המתח החברתי שנוצר.

מהומות ואדי סאליב

ב-1958, חיו בארץ ישראל כ-160 אלף יוצאי מרוקו ומצבם היה קשה. אחוז הקשישים והחולים שבהם היה גבוה יחסית. רבים מהם התפרנסו בדוחק מעבודות בלתי מקצועיות וזמניות והם התגוררו בעיירות מרוחקות. אלו מהם שהגיעו אל הערים הגדולות, התגוררו בשכונות עוני צפופות, דוגמת ואדי סאליב הנמצאת בחיפה.

ביולי 1959, בוואדי סאליב, שכונה ערבית לשעבר, בתחתית העיר חיפה, שמרבית מתושביה עולים מארצות האיסלאם, בעיקר ממרוקו, פרץ סכסוך בבית קפה. בעל בית הקפה, שלא הצליח להשתלט בעצמו על הסכסוך, קרא למשטרה. השוטרים השתמשו בכוח ואחד השוטרים ירה באדם, שלטענת השוטרים היה שיכור וגילה התנגדות. הפצוע נלקח לבית החולים עם פצעים קלים, אך באותו לילה נפוצה שמועה, כי הפצוע נפטר. שמועת כזב זו גרמה ליציאת רבים להפגנה נגד המשטרה. ההפגנה הפכה למהומה: מכוניות הועלו באש, חנויות נפרצו ונבזזו, שוטרים ואזרחים נפצעו ועשרות נעדרו. כעבור יום התפשטו המהומות לכל רחבי הארץ והפגנות סוערות נערכו במקומות רבים. כמה ימים לאחר פרוץ המהומות, מינתה הממשלה ועדת חקירה ציבורית בראשות משה עציוני (שופט בית המשפט המחוזי). בפני הוועדה התייצב דוד בן הרוש, מנהיג המהומות בואדי סאליב. בן הרוש היה בן עדת מרוקו וסיפורו האישי שיקף את מצבם העגום של עולי מרוקו. בן הרוש סיפר שלאחר שהשתחרר מהצבא התקשה למצוא מקום עבודה ומקום מגורים הולם, וכי חש שדוחים אותו על רקע עדתי. לאחר כחודש הוגשו מסקנות הועדה:

1. "לדעת הועדה אין לזהות את העדה הצפון אפריקאית עם המעשים הללו בואדי סאליב. אף כי הרקע של המהומות היה סוציאלי ועדתי, הן לא נשאו אופי בין-עדתי ולמעשה לא היו כל פגיעות של בני עדה אחת בבני עדה אחרת".
2. לדעת חברי הועדה "חלקים מסוימים של עדת יוצאי צפון אפריקה (בתוך השכונה) טעונים מידה מרובה של הרגשת אפליה וקיפוח... הוועדה משוכנעת, כי בקרב חלקים ניכרים של היישוב, מיוצאי צפון אפריקה, ובעיקר ממרוקו, קיימת הרגשת קיפוח ואף אפליה כלפיהם".

תוצאות ומשמעות מהומות ואדי סאליב

- .1 הקמת ועדת חקירה כפי שנכתב לעיל.
- .2 המהומות עוררו ויכוח חריף בחברה הישראלית. חלק הסכימו, כי מדובר בציבור, הסובל מקיפוח ומאפליה על רקע עדתי. אחרים טענו, כי מדובר בציבור פחות משכיל אשר לא עושה הרבה לשפר את מצבו.
- .3 הימים היו ימי בחירות ולכן הממשלה השקיע הון רב יותר בהוצאת העולים מהמעברות.
- .4 הוגשה הצעת חוק, לפיה יוענק מענק למשפחות ברוכות ילדים.
- .5 המפלגות הוותיקות הגדילו את מספר המועמדים ברשימותיהן מבני עדות המזרח.
- .6 במהומות אלו ניתן לראות את ניצני הפגנות "הפנתרים השחורים" שנערכו בירושלים בתחילת שנות ה-70, הפגנות שהעלו שוב את בעיית הקיפוח העדתי.